

Spomienka na Iva Možného – majstra sociologického cechu

Soňa Szomolányi

Ivo Možný bol pre moju generáciu, vstupujúcu do profesie v 70. rokoch, akýmsi majákom a tak povediac svetlom na konci normalizačného tunela. Nahrádzal nám nedostatok formatívnych „majstrov“ na Slovensku. V mojich očiach predstavoval symbiózu empirického výskumníka s obdivuhodnou sociologickou imagináciou. Od prvého stretnutia až po doslova poslednú spoločnú večeru v apríli tohto roku boli rozhovory s Ivom pre mňa intelektuálnou pochúťkou a jeho publikácie úžasnou inšpiráciou a aj ľudskou oporou.

Moje osobné zoznámenie s Ivom Možným bolo nezamýšľaným dôsledkom typicky normalizačného zámeru nasadiť sociológii ideologickú kazajku. Na prelome 70. a 80. rokoch boli s týmto cieľom „vyššou mocou“ organizované pracovné stretnutia pracovníkov troch katedier sociológie (Praha, Brno a Bratislava). Na rozdiel od 50. rokov neznamenali 70. roky už likvidáciu, ale jej sterilizáciu. Na úrovni štúdia sociológie sa to malo realizovať vypracovaním jednotného učebného programu pod zväzujúcou strechou marxisticko-leninskej ideológie. Organizoval to vtedajší normalizačný vedúci pražskej katedry, bývalý aparátnik Antonín Vaněk. Preto som na prvé z tých stretnutí išla s veľkou nevôľou. Pri rozdelení do predmetových skupín som sa však ocitla v spoločnosti dvoch starších a erudovaných odborníkov na dejiny sociologického myslenia – s Honzom Sedláčkom z Prahy a Jaroslavom Stříteckým z brnenskej katedry. Veľmi rýchlo sme sa zhodli, že syllaby našich kurzov vypracujeme tak, aby pod vnútenou fasádou názvu „Dejiny a marxistická kritika buržoáznej sociológie“ bolo štandardné štúdium fundamentálnych ideí a koncepcií klasikov sociológie. Bonusom tých povinných sústrezení boli však večerné posedenia pri víne, kde počúvať a debatovať s Ivom Možným bolo pre mňa školou sociologickej imaginácie a zároveň veľmi ostrého videnia našej spoločenskej reality. Okrem iného spomínam, ako na jednom z tých „integračných“ sústrezení krátko pred Novembrom Ivo Možný zdôrazňoval význam legislatívnych zmien a nepreceňovanie sily „morálnych osobností“. Priznám, že som vtedy k takému politickému realizmu ešte nedospela, zastávajúc idealisticko-moralizujúce stanovisko, ako to dnes definujem.

Takto spätne sa mi žiada pripomenúť, že v priebehu štyridsaťročného obdobia (1949 do 1989) nebolo v slovenskej sociológii veľa prípadov vzťahu „majster–učeň“. Pritom v podmienkach dnes až nepredstaviteľnej izolovanosti od relevantných zdrojov a kontaktov so svetovou sociológiou bol význam osobného vzťahu obzvlášť veľký.

Mojim školiteľom bol Alexander Hirner, ktorý vyčnieval a bol pre nás viacerých autoritou ľudskou a odbornou. V Hirnerovom zameraní mi však chýbala reflexia samotnej reality

„tu a teraz“, hoci sama som sa v tom čase zaoberala teóriami starými i novšími, a nie empirickým skúmaním reality samotnej. Hirner robil empirické výskumy, ale jeho primárnym cieľom bolo zvedečťovanie sociológie samotnej – vypracovanie takých metód, ktoré ju imunizujú voči ideológii, ale aj pred jej beletrizáciou, čo považoval za historický neduh slovenskej sociálne vednej spisby. To prvé bolo v tej monopolne ideologizovanej dobe mimoriadne významné, a to druhé tiež, pokiaľ neprešlo až do extrému – v podobe suchého až ťažkopádneho jazyka. Až postupujúcou profesionalizáciou som si uvedomila, že jeho autorita mi tak zaslepila oči, že som ani nevnímala, ako mi to nesedelo a zväzovalo pri vlastnom písaní.

Práve osobné stretnutia s inými autoritami, osobnosťami českej sociológie – Ivom Možným či Milanom Petruskom – mi pomohli pochopiť, že ich schopnosť sociologickej imaginácie bolo to, čo som v takej podobe na Slovensku nenachádzala. Preto bol Ivo Možný spolu Petruskom pre viacerých z nás dôležitou formatívnou alternatívou k pozitivistickému chápaniu sociológie jedinej dovtedy pre nás autority Alexandra Hirnera, nášho školiteľa.

Vynára sa mi ďalej z pamäti, ako Ivo Možný predniesol na sympóziu Funkční analýza v sociologické práci krásny príspevok „Čertovo kopýtko funkční analýzy rodiny“. Bolo to takmer v predvečer našej „zamatovo-nežnej“ (16. 11. 1989); rozchádzali sme sa z toho moravskokrumlovského sympózia a pri poslednom večernom posedení na izbe Petruskovcov sme (ja, Martin a Zora Bútorovci, Vlado Krivý, Martin Potůček) s Ivom debatovali, či, ako a kedy padne režim aj u nás. Netušiac, že to vypukne o pár desiatok hodín. V predvídaní sme však nezlyhali len my, ale sociálne vedy vôbec.

Za jednu z najcennejších pochvál, čo sa mi dostalo, bola práve tá od Iva na moju esej „Prečo tak ťažko?: ...prebieha konsolidácia demokracie na Slovensku“ v *Prítomnosti* (1995) slovami, že hoci články z tlače nedáva bežne do zoznamu svojich referencií, tento môj si to u neho zaslúžil preniknutím k podstate. Teda nie preto, že som sa inšpirovala názvom jeho prelomovej knihy *Proč tak snadno...*. Bez toho, aby to Ivo vedel, psychicky ma posilnil čeliť trestnému podaniu vtedajšieho premiéra Mečiara za urážku verejného činiteľa tým istým článkom.

V roku 2008 som uvádzala jeho prednášky ako hosťujúceho profesora Univerzity Komenského v Bratislave a vďaka zachovaným poznámkam môžem pripomenúť, že už vtedy priamo pomenoval tie problémy, s ktorými je dnes akútne konfrontovaný „Západ“. Hoci som už vtedy mala výhrady k ideologizovanej politickej korektnosti na akademickej pôde v americkom duchu, tak až po debate s Ivom som ich dokázala aj verejne jasne artikulovať. On už vtedy, prezentujúc svoju analýzu demografického vývoja, kládol pre mnohých vtedy ešte špekulatívne otázky ako: „Přejeme si, my Evropané, imigranty? Jsme schopni se vysokým mírám imigrace přizpůsobit? Bude dost imigrantů, kteří by chtěli přesídlit do Evropy? A budou to ti, které bychom tu chtěli mít my?“ Skrátka, svojim ostrým sociologickým zrakom odkrýval budúce akútne spoločenské problémy už v ich zárodok a aj ponúkal svoje odpovede. Verne podľa nasledovného kréda, ktoré som teraz pri spomínaní objavila:

„Sám ještě pamatuji sociologii, která věřila, že jejím posláním není sloužit technokratům analýzami produkovanými na jejich objednávku, ani sepisovat pro potěchu svou a několika kamarádů intelektuální hříčky, jež jsou sice krásné, leč jinak k ničemu, ani skrze sociologii fedrovat nějaký skupinový zájem. Věřila, že jejím posláním je, jak to Adorno vyjádřil obrazně, převracet kameny, pod nimiž se skrývá verbež světla se štítící. Já jsem už ovšem jen

pamětník velmi dávných časů. Přeji dalšímu novému sedmdesátníkovi pevné zdraví a aby ho nepřestalo bavit ty kameny převracet.“

Časove sa mi kryje pripomenutie tohto Iovho odkazu práve s dosiahnutím Ivom spomínanej vekovej hranice a som mu za to stále aktuálne dictum vďačná.

Autorka je socioložka a politoložka, v súčasnosti pôsobí ako profesorka na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě.